

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. 1.

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK
LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

Ny följd. Årgång 6

1 9 2 5

UPPSALA 1926

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1926

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

MISCELLANEA.

Psalmen 481.

Varje konstverk har sin familj till vilken det hör. Det har flera eller färre, närmare eller avlägsnare släktingar. Tegnér säger det i följande bild:

Men klasvis druvan gror i middagsflamman,
och stjärnan hör till sin konstellation.

Framför allt gälla dessa ord om två sorters dikt: sagan och psalmen. Varje saga hör till en grupp av sagor som äro varandra lika; varje psalm hänger ihop med andra psalmer. Det är naturligt att så är. Saga och psalm vädja till en publik som inte söker det originella utan det traditionella, inte det egenartade utan det gemensamma och samlande och det som har hävd för sig. Psalmen skrivs i regeln till äldre melodier och om en gång för alla fixerade ämnen. Psalmrytmer och psalmmotiv »vandra» liksom sagornas elementer vandra. En psalm, hur ny den må vara, kan alltid ställas in i en poetisk krets av syskon och föräldrar. Att vi, som det heter, ha mist förmågan att skriva psalmer, beror därpå att vi ha mist förmågan att icke söka vara originella i poesi.

Man har från regeln velat finna ett undantag i Wallins psalm 481: Var är den vän som överallt jag söker? Den är en världslig dikt mer än någon annan i vår psalmbok, ty den nämner inte Guds namn. Den är en naturdikt, kärleksdikt, dödsdikt som förefaller att ha kunnat födas utanför den speciella psalmtraditionen och utan att bära på hymnernas gamla arv. Forskare ha sökt dess anor inte i kristen utan i hednisk litteratur: i Platons dialoger och Goethes erotiska poem. Man har sett dess intima likhet med Goethedikten *Nähe des Geliebten*;¹ man har jämfört dess förlossningslängtan och försoningsträngtan med den åtrå efter skönhet som det talas om i stycket *Symposion*;² ja, man har sagt att den svenske psalmistens vemodsfulla kärlek till Gud skulle

¹ ARTHUR KORLÉN, *Wallins psalm 481 och Goethes dikt »Nähe des Geliebten»*. Samlaren 1916.

² EMIL LIEGREN, *Skönhetslängtans psalm*. *Vox angelica*, Stockholm 1917.

ha blivit direkt inspirerad av den åldrande Sokrates' i Faidros öppet biktade begär efter sköna ynglingar.¹

Psalm 481 är emellertid också den en psalm och inte en profandikt. Den tillhör en psalmistisk tradition. Den har litterära anförvanter på nära håll. Det enda antika i dikten är rytmen. Denna bygger nämligen på det sapphiska versmåttet, vilket emellertid redan under kyrkans första århundraden kommit in i kristen sång då latinska psalmer på versus sapphicus översatts till tyska. Den mest berömda av psalmerna med denna strof är ju sextonhundratalspsalmisten Johan Heermans passionshymn *Herzliebster Jesu, was hast du verbrochen?* Den är tonsatt av J. Crüger, och melodien har nått sin berömmelse genom förmedling av Sebastian Bach.² Alla de många senare tyska psalmer som äro skrivna på samma versmått ha i ingressen upplysningen: »Mel. *Herzliebster Jesu etc.*» Freytingshausen, Zinzendorf, Woltersdorf, Gellert, Cramer, Garve och många mindre än dessa kända psalmister ha använt metern och melodien; även diktare sådana som Zacharias Werner och de la Motte Fouqué ha skrivit psalmer på samma versmått.³ En av dessa Cramers psalmer ligger till grund för Wallins psalm n:r 446 i Svenska psalmboken.⁴ Den som i slutet av 1700-talet företrädesvis gjorde den gamla rytmen populär var den verksamme natur- och Jesuspsalmisten Christofer Christian Sturm (1740—1786). Av hans till över fyrahundra uppgående psalmer torde åtskilliga tiotal vara skrivna till melodien *Herzliebster Jesu*. Ytterst är det väl också denna åldriga och sällsynt vackra på en gång antika och kristna rytm som ligger till grund för versens mjuka fall i Goethes *Nähe des Geliebten* och den dikt av Friederike Brun som utgör dess underlag.

Diktens form ansluter sig således till en gammal och spridd tradition. I avseende på innehållet inrangerar Wallin sin psalm bland dem som sägas handla om en trogen själs glädje vid att skiljas hädan. Men döden är romantiskt fattad. Den är ett uppgående i Gud, och Gud bor i naturen. Naturen är besjälad och gudomliggjord. Naturkult, döds Kult, Gudskult ha av dikten smälts samman i mild extas. I sin förra hälft skulle psalmen lika väl kunna sägas handla om skapelsen och försynen, och dess centrala strof är diktad över det tema som den gamla fromma terminologien skulle ha kallat Guds nåd i naturen:

Ack, när så mycket skönt, i hvarje åder
Af skapelsen och lifwet, sig förråder,
Hur skön då måste sjelfwa källan wara,
Den ewigt klara!

¹ ELOF ÅKESSON, *Platonismen i skönhetslängtans psalm*. Svenska dagbladet, nationalupplagan, 18 okt. 1925.

² Se t. ex. E. G. KOCH, *Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs*, VIII, 3. Aufl. s. 34 ff. Stuttgart 1876.

³ Se t. ex. samlngen *Evangelischer Liederschatz*, gesammelt von KNAPP. Stuttgart und Tübingen 1850.

⁴ Se BECKMAN, *Försök till svensk psalmhistoria*.

I många avseenden är psalmen 481 en naturdikt. Naturpsalmisten framför alla andra var vid slutet av 1700-talet den förut nämnde Christofer Christian Sturm. Det är han som tidigare och trägnare än andra har inskräpt och gjort bekant att Guds nåd verkligen visar sig också i naturen. Väl så mycket som de kända förromantiska poeterna är det Sturm som har lärt den generation, till vilken Wallin hörde, att älska naturen. Denne författare, som nu är så bortglömd att varken Brockhaus' eller Meyers koversationslexika nämna hans namn och som i även utförliga teologiska encyklopedier endast består några knappa rader, var sin tids sannolikt mest läste uppbyggelsförfattare, en sorts Arndt eller Scriver för brytningen mellan upplysning och förromantik. I Sverige ha hans skrifter betytt mycket för folkligt fromhetsliv. Hans många andaktsböcker: Heliga betraktelser, Christeliga Prädikningar, Prediko-Utkast, Morgon- och afton-andagtsöfningar och vad de alla heta ha varit vitt spridda i vårt land och kommit ut i många upplagor. En person som verkade för hans böcker och i hans anda var Samuel Ödmann, liksom Sturm själv på en gång präst och naturkännare. Gud är för Sturm framför allt naturens uppehållare, och naturen är Guds helgedom. Den lyriska ådern hos Sturm hindrade honom från att hemfalla åt neologisk nykterhet. Jämte sina naturpsalmer har han skrivit en lång rad Jesuspsalmer som näppeligen äro opåverkade av herrnhutismen. Detta drag i hans fromhetsliv gör hans ton innerlig. Han har inskräpt naturens oändlighet, men också snuddat vid tanken på att den har liv, förlänat av Gud. I alla hans prosaverk äro psalmer inströdda, men han har dessutom givit ut särskilda samlingar av religiös lyrik. Wallin har uppskattat hans sång, och av de wallinska psalmerna utgöra numren 37, 86 och 162 översättningar från Sturm. Den ståtliga och rikt rytmicerade psalmen 88, Jerusalem i överdåd, anges av Beckman i Försök till svensk psalmhistoria såsom en översättning från ett tyskt original, ehuru Beckman säger sig förgäves ha efterspanat författaren till detta. Denne författare är emellertid Sturm, och dikten ingår i hans uppbyggelsebok *Unterhaltung der Andacht über die Leidensgeschichte Jesu*, 1771. Det är emellertid troligt att Wallin har lärt känna den i någon tysk psalmbok där den avtryckts utan författarnamn. Sturms originalarbeten voro icke mycket spridda i Sverige, vilket torde kunna anses framgå därav att endast ett av dem, hans *Lieder und Kirchengesänge* från 1780, finnes i ett exemplar på något av våra största bibliotek.

Så mycket mera bekanta voro hans böcker i översättning. Än i dag händer det att man i gamla bokförråd, om än så enkla, ser en bok av Sturm. Det är det mest spridda av hans verk, och dess fullständiga titel lyder: *Betraktelser öfver naturen, ledande till kännedom af Guds wälgerningar och människans lycksalighet*. Dessa *Betraktelser* kommo ut i tre upplagor på svenska, den första 1782, den sista 1799. Översättningen, som t. o. m. har »tillökad och förbättrat» originalet, ombesörjdes av det gjörwellska Upfostrings-Sälskapet och utfördes

med omsorg och talang av den bekante författaren till »Första begreppen af de nödigaste vettenskaper», kongl. sekret. Gustaf Regnér. Man behöwer inte fråga sig om Wallin har läst Sturms allmänt spridda bok.

Liksom Sturms övriga böcker innehålla Beträktelser öfver naturen en mängd inströdda dikter. I betraktelsen för den 7 maj finner man följande hymn till skaparen, skriven på det versmått som Sturm framför andra älskade:

Du söker Landet: alt sit Skick förbyter;
Ljus, Warme, Lif utöfwer Jordan flyter;
Fält, Ångar le; alt låfwar riklig äring
Til Djurens näring.

Med Regnets milda flod Du åkren läskar.
Alt hwad den trefna Brukarns Möda äskar,
Af Dig beror: han sår, Du växten drifwer,
Och skörden gifwer.

Du med din Godhet Jordan öfwerhöljer,
I dina fotspår ymnigheten följer,
Framför Dig Fägring och Förhoppning träda,
At Jordan gläda.

Hwar finns den ort, dit ej din Nåd sig sträcker?
Med löf hwart träd, med gräs Du marken täcker;
En smyckad yta sjelfwa stenen pryder,
Din godhet tyder.

Så stiger ock dit Låf från al Naturen,
I muntra ljud och qwäden utaf Djuren,
I Bergens genljud, Bäckens sorl och bugter,
Och Blommans lukter.¹

¹ Originallet har följande lydelse:

Du suchst das Land heim; die Gefilde lachen;
Du wässerst sie mit Thau, sie reich zu machen,
Dein Strom ist voll; durch dich reift das Getraide
Zu unsrer Freude.
Die tiefgepfügten Furchen füllt dein Segen,
Und das zerlechzte Land erfrischt dein Regen;
Du machst es weich, und segnest seine Saaten,
Dass sie gerathen.
Du krönst das Jahr mit deiner milden Gnade!
Gedeihn und Wachsthum folgen deinem Pfade,
Und treufeln wo du wandelst, dass die Erde
Befeuchtet werde.

Denna vackra dikt är en psalm som icke nämner Guds namn, men betraktar honom i hans verk och från verket sluter sig till mäs-taren. Den söker Guds spår, hans »fotsår» i naturen och låter själva blommans doft förkunna hans lov. Rytmen är hämtad från Herzliebster Jesu. Temat är Guds nåd i naturen. Genom verbet i första raden och frågan i fjärde strofen har dikten fått något letande, trevande i sin stämning som stillas och utjämnas i strofslutens sköna fall. Likheten med Wallins psalm 481, Var är den vän, som överallt jag söker? är stor.

De båda dikterna ha samma tema, men sett från olika tidens ståndpunkt. Motivet är ena gången »satt» för sjuttonhundratat, andra gången för adertonhundratat. Sturms psalm är diktad i upplysningens anda och Wallins i romantikens. Bägge dikterna besjunga naturen, men Sturm framför allt den odlade: fälten där djuren beta; Wallin den vilda: vinden, lunden och den brusande floden. De hylla båda Gud, men Sturms Gud står som en architectus mundi utanför och ovanför sitt skapade verk; Wallins bor i tingen och besjålar dem.

Uti den suck jag drar, den luft jag andas,
Hans kärlek blandas.

Sturms dikt är deskriptiv, opersonlig, objektiv; Wallins är romantiskt fylld av ett »jag» som ser och suckar. Och Sturm är till slut optimist. Han hör »muntra ljud och qwäden utaf Djuren» och gläder sig åt det ymniga livet till människors nytta. För Wallin leder betraktandet av naturens skönhet till andra tankar:

Snart till den strand, der böljor sig ej häfwa,
Lik arkens trötta dufwa, skall du swäfwä;
Till Herdens famn, lik rädda lammets, ila,
och der få hwila!

Wallin hör till en annan skola och en annan stämmningsriktning än Sturm. Han har upplevat den romantiska naturbesjälningens blomstring, animismens återkomst, sådan den i Sverige första gången målmedvetet genomföres i Kellgrens Den nya skapelsen. Han har lärt sig att jaget är tingens centrum, att nyttan är föraktlig och att död är ljuvare än liv. Allt detta skiljer hans dikt från den tidigare psalm-

Sie treufeln deine Tritte, dass von ihnen
Die frohen Auen in der Wüste grünen;
Die Hügel hüpfen, GOtt, im Feuerkleide
Vor Dank und Freude.
Und Dank und Freud und Jubel jauchzt aus allen
Und Hain und Auen und Gefild erschallen
Von lautem dir frolockendem Getümmel
Bis in die Himmel.

istens samvetsgranna och hänförda beskrifningar över världens sköna och behagliga ändamålsenlighet.

I ett annat avseende fortsätter Wallin mera direkt en linje som även Sturm i andra av sina verk har tangerat. Psalmerna 481 är den mest herrnhutiska i svenska psalmboken. Den Eros som har inspirerat dikten har inte dyrkats av Platon utan av Zinzendorf. Med toner från Herrnhut besjunger Wallin vännen med det ljuva skötet:

Ack! såge jag Hans anlet, och mig slöte
Intill hans sköte!

Var tröst, min ande! hoppas, bed, försaka!
Dig Wännen winkar: du skall se och smaka,
Hur ljuf Han är, och sjunka i Hans armar,
Som sig förbarmar!

Sturms betraktelser över naturens skönhet, romantisk animism i Den nya skapelsens stil och Jesustrånad från Herrnhut ha gemensamt förberett psalmen 481, Var är den vän som överallt jag söker? Mest liknar den Sturms dikt, men på det sätt som två generationer stundom likna varandra: hårets och ögonens färg är densamma hos bägge, men uttrycket i pupillen har förändrats.

Olle Holmberg.

Atterboms Vinet.

Atterbom har aldrig angivit sin dikt *Vinet. Monte Testaccio, 1818* såsom översättning eller efterbildning. Att den icke är fullt originell antyddes redan av Palmblad i hans anmälan av Poetisk kalender 1821, där Vinet för första gången trycktes (Sv. lit.-tidn. 24 april 1821). Palmblad anmärker, att dikten vilar på lånad grundval och att »ideen igenfinnes i Castellis poetische Kleinigkeiten, men hvilken af den svenske Skalden är oändligt bättre utförd». Hänvisningen till den wienske litteratören J. F. Castellis Poetische Kleinigkeiten (1—5, Wien 1816—22) är dock vilseledande, ty här finns intet som på något sätt erinrar om Atterboms dikt. Uppgiften måste bero på en tillfällig förväxling av Castelli (som f. ö. enligt reseminnena (s. 549—50) gjorde Atterboms bekantskap i Wien och förärade honom första delen av det nyssnämnda arbetet) med en annan i Sverige okänd författare, Otto von Loeben. De första sex stroferna äro nämligen en fri översättning av dennes dikt Weinmährchen, tryckt i kalendern Urania, Taschenbuch für Damen auf das Jahr 1818 (s. 179—80).

Greve Otto von Loeben (»Isidorus Orientalis») tillhörde de romantiska kretsarna i Dresden, där Atterbom under ett längre uppehåll på sin resa, hösten 1817, mottogs med så stor hjärtlighet och vilkas medlemmar, von der Malsburg, Helmina von Chezy m. fl. han skildrar i sina resebrev. Om Loeben själv, vars ridderliga och vinnande väsen